

Ѓорѓи СТОЈЧЕВСКИ

АВСТРО-УНГАРСКИ ДОКУМЕНТИ ЗА УБИСТВОТО НА РУСКИОТ ИМПЕРАТОРСКИ КОНЗУЛ АЛЕКСАНДАР АРКАДЈЕВИЧ РОСТКОВСКИ ВО БИТОЛА

Во овој прилог разработуваме дел од австриската документација во врска со убиството на рускиот конзул во Битола Александар Аркадјевич Ростковски и претставуваме одредени аспекти во ставовите на двете европски сили од крајот на 19-от и почетокот на 20-от век, Австро-Унгарија и Русија. Во исто време правиме и *крајшка критика на условите во Македонија во периодот 1903-1904 година*, како и ставот на Русија спрема Македонија.

Актот на убиството на рускиот конзул Александар Аркадјевич Ростковски, според впечатокот што се наметнува уште на почетокот на истражувањето врз основа на итноста, напнатоста и стилот на известување кои го карактеризираат овој настан во австриската документација, е нераскинливо поврзан со политичката ситуација во Битолскиот вилает непосредно по Илинденското востание во Македонија од 2 август истата 1903 година.

Тоа несомнено претставува настан што ја потресол европската дипломатија на големите европски сили токму во екот на акутната воена и политичка ситуација на Балканот, поради размерите и значењето на востанието во Македонија.

Исто така, од оваа иста причина, Австро-Унгарија, зазела став, овој настан, колку и да ја засегал самата Монархија и колку и да ги нарушувал нејзините сојузнички односи со царска Русија, да настојува да го реши побрзо, релативно мирно и без многу кревање возбуда меѓу силите, со ефикасна анализа и дејствување и на тој начин да го симне од дневниот ред на политичката сцена овој, секако, и за неа самата немил настан.¹

¹ Die Grosse Politik der europaeischen Kabinette, (Големата политика на европските кабинети), том 18, 1. док. 5609, каде Министерот Голуховски се залага „за одржување на статус кво-то и смирување на состојбите колку што е можно за подолго време“,

Ова и поради причината што на првото и најзначајно место за тогашната Двојна Монархија биле размислувањата за договарањето за воведување нови реформи во Македонија, а со тоа и проширување на нејзиното влијание на просторите во Македонија и меѓу Македонците, и тоа токму во содејство со нејзиниот најблизок партнер, царска Русија.

Австро-унгарскиот став спрема убиството на рускиот конзул Ростковски во Битола и воопшто спрема состојбите на Балканскиот Полуостров во тоа време се карактеризира со неколку одлики. Како прво, активностите на виенските дипломати предизвикале извесна недоверба во Русија, кое се регистрирало во рускиот печат, како и кај некои руски дипломатски претставници во странство. Второ, во исто време министерот Ламздорф цврсто се држел за Виенските пунктации (Февруарската програма или уште и позната како Падарски реформи), од февруари истата година, што значи дека во руската дипломатија немало отстапување од зацртаната глобална политика спрема Балканот.

Соодветно на ова, недовербата на Русија спрема Австро-Унгарија не попримила такви раземри за да ја наруши австро-руската хармонија во нивните меѓусебни односи.

Кога во август 1903 година во Битола било извршено убиството на рускиот императорски конзул Ростковски, на целиот Балкански Полуостров се создала една крајно напната ситуација, при што односите меѓу царска Русија и Турција, исто така, крајно се затегнале. Русија со остар тон побарала од Турција да воведо ред во состојбите во европскиот дел. Во ваквите околности, со цел да ја одржи довербата кај рускиот кабинет, виенскиот кабинет, исто така, извршил демарш кај Портата за средување на состојбите во Европска Турција. Меѓутоа, многу поголем притисок од Виена бил извешен кај балканските држави, за кои Виена ги сметала дека сноселе дел од вината за интензивирање на четништвото и борбите во Македонија. Виена, од друга страна, во ова време ја поддржувала Германија во оневозможувањето на англиската влада да се воведат порадикални реформи во Европска Турција.²

На теренот во Македонија во периодот непосредно по кревањето на Илинденското востание, во текот на истиот месец август 1903 го-

бидејќи сметал дека „турското наследство постепено требало да се замени со поредок, кој одговарал на интересите на дунавската монархија.“

² Die mazedonische Frage um die Jahrhundertwende (Македонското прашање на преминот од еден во друг век), Dr. phil. Horand Horsa Schacht, Halle (Saale), 1930, 68-69.

дина, австро-унгарските дипломати, пред сè конзулот Крал³ во Битола, негувале јасно препознатлив заштитнички однос спрема македонските четници. Тоа во тоа време се манифестираше преку поддржување на четниците во изминувањето и чекањето на времето до објавувањето на општата амнестија за оние што учествувале во востанието.⁴

Убиството на рускиот конзул Ростковски во Битола во Русија предизвикало голема непријатност и реакција во руските владејачки и дипломатски кругови, што е сосема разбирливо и нормално. Користените австриски автентични извори за овој настан првенствено и категорично упатуваат на сатисфакцијата што ја барала Русија од Турција. Таа била директно поврзана со барањата до Турција да ги исполни барањата во врска со подобрувањето на состојбите во кои живее христијанското население во Македонија.

Во Македонија непосредно по паѓањето на Крушевската Република, условите, особено ситуацијата во Битолскиот вилает се карактеризираат со голема напнатост. Конзулите на силите ги обиколувале подрачјата во кои се одвивале борбените дејства и ја констатирале состојбата за преземање итни мерки за парична и помош при поправање или изградба на нови живеалишта за презимување на населението, како и за поправката на оштетените или изградба на нови училишта или цркви.⁵

Важен елемент во карактеристиката на овој постилинденски период е секако, и објавувањето на општата амнестија за оние што учествувале во востанието.⁶

³ Крал, Август (Kral, August), австро-унгарски конзул во Битола, назначен за генерален конзул подоцна, во 1904 година, кој бил извонредно упатен австро-унгарски дипломат во околностите во вилаетот, а имал и одредени контакти и сознанија и за развојот и состојбите во македонското револуционерно движење. Оваа документација за неговите контакти со македонските револуционери, за жал, се уште не е пронајдена и покрај направените обиди таа да се пронајде и обработи.

⁴ Г. Тодоровски, Реформите на големите европски сили во Македонија (1829-1909), II, Скопје 1984, 208-209. Овде се наведува ставот на конзулот Крал дека ќе се заземе кај генералниот инспектор Хилми-паша да не се вршат незаконија спрема амнестираните борци од Леринско. Понатаму, во случајот на четникот Антон Велјанов, од охридското село Велгошти, по барањето заштитаа од австро-унгарскиот конзул во Битола, му бил даден пасош и тој ја напуштил Турција.

⁵ Австриски документи за реформската акција на европските големи сили во Македонија 1903-1919, Скопје 2002, ред. Д-р М. Миноски, избор и превод м-р Ѓ. Стојчевски, док. 1, каде што во точката VI. од турската влада се бараат посебни средства за враќање на христијаните во родните места и за градба на куќи, цркви и училишта ..., с. 58.

⁶ Die mazedonische Frage ... оп.цит. с. 67-68.

Во ваквата атмосфера руските и австро-унгарските дипломати се труделе да придонесат за поефикасно и побрзо консолидирање на политичките и социјалните услови колку што тоа било можно. Во текот на овие дипломатски активности на 8 август 1903 година во Битола од еден турски стражар, во атмосфера на наводно меѓусебно недоразбирање, бил убиен рускиот императорски конзул Александар А. Ростковски. Овој настан придонесол за создавање голема напнатост меѓу Турција и Русија, а со ова се усложнила и политичката ситуација во Македонија.

Од поголемиот број, околу дваесетина австриски документи во врска со овој настан, избравме десетина, за кои сметаме дека се побогати со позначајна содржина од австриска провениенција, кои се однесуваат на овој немил настан. Sprema овој настан Австро-Унгарија, според наше мислење стекнато од изворите, се однесувала многу внимателно и настојувала да одржи максимум баланс и такт, како во односите со најблискиот сојузник Русија така и со балканските држави, да не повлијае значително врз постојниот статус на македонските простори и да не повлијае многу врз процесот на подготвувањето на нови реформи за Македонија, какви што таа ги замислувала.

Ова, секако била мудра, но и потребна политика при мачната атмосфера што се создала по убиството на рускиот императорски конзул Ростковски во Битола.

Тоа се актите, кои се и за нас Македонците потребни во нашата историографија, како елементи од мислењата и ставовите, кои ги формирале австриската и руската дипломатија за инцидентот, како дел од описот на постилинденската политичка ситуација во Битолскиот вилает.

Еден од позначајните документи од поголемата група извештаи од австро-унгарската амбасадата во Цариград претставува и шифрираната строго доверлива телеграма од амбасадорот Каличе⁷ во Јениќој, од 16 август 1903 г., бр. 172, до министерот за надворешни работи Голуховски⁸ во Виена.⁹ Во неа амбасадорот Каличе, под строго довер-

⁷ Каличе, гроф Хајнрих (Calice, Heinrich Graf), (1831-1912), во 1857 година работи како вицеконзул во австро-унгарскиот конзулат во Цариград; во 1876 година е назначен за вонреден и ополномоштен Министер во Цариград, а во периодот 1880-1906 година е австро-унгарски амбасадор во Цариград.

⁸ Голуховски Марија Адам, гроф Агенор Фон (Goluchowski, Agenor Maria Adam, Graf von), државник и дипломат, 1849-1921, австро-унгарски Министер за надворешни работи 1895-1906.

⁹ Шифрирана строго доверлива телеграма од амбасадорот Каличе во Јениќој од 16 август 1903 г., бр. 172 до Министерот за надворешни работи на Австро-унгарија Агенор Фон Голуховски, ДАРМ, М-65/105-06.

диво го известува министерот Голуховски дека една руска ескадра, која се наоѓа на половина пат меѓу источно-румелиската граница и устието на Босфорот, треба да вповли во турското пристаниште Иниада. Оваа мера, известува амбасадорот понатаму, а поради која господинот руски амбасадор Зиновјев¹⁰ изгледа изненаден, треба наводно поради убиството на конзулот Ростковски во Солун да им даде сатисфакција на официјалните кругови во Петербург и на Неговото Височество царот Николај. Тоа, известува амбасадорот, било неопходно потребно по возбудата која настанала во врска со убиството на конзулот, а бидејќи од Портата по повод овој престап понудената сатисфакција и каење во Петербург не биле проценети како доволни.

Овој акт, смета Каличе, требало „да послужи и за тоа, да се реализираат и други барања до Портата, особено извршувањето на казнувањето на турските функционери, кои беа одредени да бидат казнети поради несовесна работа во врска со спроведувањето на анкетата од страна конзулите Пара и Манделштам.“

Барањата од страна на Русија до Портата се, според наше мислење, директен израз на потребата да се добие сатисфакција, но и да се искористи настанот да се постигнат и постулатите кои биле актуелни. Сепак, Русија, и покрај неефикасноста при спроведувањето на овие барања од турска страна, овие свои барања наскоро ќе ги преформулира во малку поинакви и многу поопсежни во Мирцштегската програма за реформи во Македонија.

Вториот значаен акт од оваа група документи во врска со овој трагичен настан е телеграмата од амбасадорот Ерентал¹¹ во Петербург до Министерот Голуховски во Виена¹², во која се известува за мислењето на Министерот Ламздорф¹³, според кој „султанот ги исполнил главните барања на Русија и верувал дека, исто така, и во врска со бараните мерки во полза на христијанското население веднаш ќе се преземело неопходното.“

¹⁰ Зиновјев, руски амбасадор во Цариград од 1898 до 1909 година.

¹¹ Ерентал, Алоис Гроф Лекса фон (Alois Freiherr (Graf) Lexa von) (од 1909 гроф) Aehrenthal), 1854-1912, специјалист за Балканот и Русија, од 1899 до 1906 година е амбасадор во Русија, кога, во 1906 година, станува Министер за надворешни работи на Австро-Унгарија и ја врши таа функција до 1912 година.

¹² Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал во Петербург, од 17 август 1903 год., бр. 104, до Министерот Агенор Фон Голуховски во Виена, ДАРМ, М-65/108-09.

¹³ Ламздорф, Владимир, гроф, руски Министер за надворешни работи од 1901 до 1906 година, кој бил полиберален во односите со Турција, во споредба со рускиот амбасадор во Цариград Зиновјев.

Министерот Ламздорф вестите од Македонија ги проценил како многу сериозни, но сепак, бил цврст во убедувањето дека „Турција ќе ја контролира ситуацијата.“ Според овој извештај на амбасадорот Ерентал, „Царот Николај одлучно се изјаснил против испраќање на руски воен аташе кај турските единици во Македонија.“

Оваа телеграма ни сведочи, според наше мислење, за настојувањето на Русија во Македонија да се спроведат мерки за заштита и подобрување на условите за живот на христијанското население. Ова е своевидно продолжување на дејноста на конзулот Ростковски, кој се залагал за подобри услови за живеење на националностите во Македонија. Овде, исто така, се согледува и тактичност во активноста на министерот Ламздорф, кој наполно ја сфатил напнатоста и сериозноста на ситуацијата во Македонија.

Третиот акт од оваа група австриски документи во врска со убиството на рускиот конзул Ростковски е шифрирана телеграма од амбасадорот Ерентал во Петербург до министерот Голуховски од 18 август 1903 година во Виена¹⁴, во која се известува за мислењето на министерот Ламздорф дека појавувањето на руската ескадра на европската страна во близината на Цариград требало да послужи на целта „да се смекне султанот, за да ги спроведе поставените барања“ и дека, според Ламздорф, ескадрата наскоро ќе се вратела.

Оваа воена поморска маневра, според наше мислење, во одредена мера и припомогнала да се смени мислењето на султанот во однос на спроведувањето на барањата, но не дала брзи целосни резултати. Познатото турско забавување на работите, како и многу пати порано, и во овој случај било присутно.

Следниот, четврти акт од оваа група документи, претставува извештајот од пратеникот Немис во Белград од 18-ти август 1903 година до министерот Голуховски во Виена¹⁵. Во него се известува дека господинот Бахметиев¹⁶ добил од својата влада телеграфско соопштение за барањата во врска со казнувањата поради убиството извршено врз рускиот конзул во Битола, како и за општото смирување на ситуацијата во Битолскиот вилает.

¹⁴ Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал во Петербург, од 18 август 1903 год., бр. 105, до Министерот Голуховски во Виена, ДАРМ, М-65/110.

¹⁵ Извештај од пратеникот Немис во Белград, од 18 август 1903 год., бр. 112, до Министерот Голуховски во Виена, ДАРМ, М-65/112-15.

¹⁶ Бахметиев, руски генерален конзул и дипломатски претставник во Софија 1897-1906.

Во исто време на господинот Муравиев¹⁷ му бил даден налог да и обрне внимание на српската влада да не наоѓа повод да „истапи од нејзиното мирно и мирољубиво однесување спрема настаните во европска Турција.“ Господинот Муравиев ме убедуваше дека српската влада со задоволство ги прифатила неговите зборови и дека нема да отстапи од нејзината мирољубива програма, меѓутоа, тој смета дека иако надворешната политика на Србија не му дала повод за вознемирување, тоа не би можел да го тврди и за внатрешните услови во Србија.

Според господинот Муравиев, незадоволството во српската армија попримало такви димензии, така што „на понатамошниот развој на работите во кралството можело да се гледа само со загриженост.“ Ова и поради фактот што „од пред неколку дена во градот (Белград- Ѓ. С.) се слушале гласини во врска со мобилизација. Меѓутоа, во Министерството за надворешни работи цврсто се држеле за ставот дека „е во сопствен интерес на Србија решавањето на македонското прашање по можност да го гледа од подалеку.“

Следниот петти акт од оваа група документи поврзани со овој предмет претставува шифрираната телеграма од министерот Голуховски од Виена од 19 август 1903 година до амбасадите во Цариград, Рим, Берлин, Лондон и пратеништвото во Софија¹⁸. Во неа министерот известува дека грофот Ламздорф се изразил во смисла дека по повод убиството на конзулот Ростковски не сака да се откаже од другата акција, но кога првата ќе биде исполнета од Портата. На Голуховски не му било јасно кои други барања требало да се постигнат со појавувањето на бродовите. Министерот Голуховски смета дека скорашното повлекувањето на ескадрата за Австро-Унгарија ќе била многу попријатна вест, отколку да владее загриженоста дека демонстрацијата на флотата во близината на Цариград ќе биде сфатена од револуционерните елементи како непријателство против Турција и дека тие ќе бидат засилени во нивните планови, додека, пак, авторитетот на Портата во значителна мера ќе ослабнел.

Во оваа телеграма од Министерот јасно се регистрира неговите

¹⁷ Муравиев, Михаил Николаевич, 7(19).04.1485 - 8(21).06.1906, Петербург, гроф, руски дипломат. Во Петербург служел во канцеларијата на Министерството за надворешни работи во годините 1864-1867, а во периодот 1897-1900 бил Министер за надворешни работи на Русија. Во текот на тој свој мандат, во 1898 година, се обратил со нота до државите сили во Европа за смалување на вооружувањето и како резултат од тоа била свикана првата Мировна конференција во Хаг.

¹⁸ Шифрирана телеграма од Министерот Голуховски во Виена од 19 август 1903 год., бр. 128, до амбасадите во Цариград, Рим, Берлин, Лондон и пратеништвото во Софија, ДАРМ, М-65/126-27.

от став за повнимателно дејствување во оваа ситуација, како и ставот да не се ослаби авторитетот на Портата, што било во согласност со нејзината дејност на подготвување на реформите за Македонија. Нему не му бил пожелен понаглаен притисок врз Портата и Турција воопшто, бидејќи тоа го наложувале барањата за глобално статускво на односите на Балканот. Во исто време, според наше мислење, сметал дека и Русија, која, исто така, се залагала за реформи во европскиот дел на Турција, нема во овој случај многу остро да постапи и дека понатамошната активност во врска со реформите ќе се одвива без поголеми пречки.

Следниот, шести акт, кој го сметаме за, исто така, значаен како сведоштво за овој трагичен настан, е шифрираната телеграма од амбасадорот барон Каличе во Јениќој, од 20-ти август 1903 година испратена до министерот Голуховски во Виена.¹⁹ Во неа амбасадорот Каличе известува дека господинот Зиновјев²⁰ следниот ден ќе ја предадел официјалната нота во врска со сатисфакцијата по повод убиството на конзулот Ростковски. Тој известува дека руската влада „не би можела да се смета за задоволена со веќе гарантираното“ и дека барала уште. Во тој контекст, таа барала: продолжување на истрагата и казнување на оние што биле соработници на виновниците и на оние, кои од воената фурна пукале на колата на конзулот која била во заминување; понатаму, казнување на турските граѓански и воени лица, кои биле идентификувани по име врз основа на анкетата спроведена од конзулите Пара и Манделштам; повторно поставување на функција на неправедно осудениот функционер во (Крива - Ѓ.С.) Паланка, Исмаил Халки; ослободувањето на затворените лица поради нивното сведочење против конзулите и најстрога опомена на Хилми-паша поради нивното прогонување; отпуштање на шефовите на жандармериските и полициските станици во Солун кои биле обвинети поради непријателства против христијаните, и конечно непосредно преземање на доволен број странски офицери во жандармеријата и полицијата во трите вилаети.

Овие барања од руската страна претставуваат своевидна сатисфакција за починетото злосторство од турската страна. Тие во исто

¹⁹ Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Каличе во Јениќој, од 20 август 1903 г., бр. 178, до Министерот Голуховски во Виена, ДАРМ, М-56/128-29.

²⁰ Руски амбасадор во Цариград, за кого, наспроти министерот Ламздорф, се сметало дека ја претставувал „потврдата струја“ во руската надворешна политика спрема Турција.

време претставуваат и основни барања, кои Русија ги поставила во насока на подобрување на условите за живот на христијанскиот македонски народ и другото население во Македонија.

Овие барања имаат логика и во контекстот на релацијата со подготовката на реформите за Македонија, по неуспехот на Февруарската програма за Македонија. Тие се чекор понатаму од неа и чекор поблиску до следните реформи и овие руски барања во крајна инстанца и како такви треба да се валоризираат во историјата на Македонија.

Во истава шифрирана телеграма, амбасадорот Каличе под доверливо му соопштува на мионистерот Голуховски дека „господинот Зиновјев се надевал на скорашно отповикување на ескадрата која претходниот ден пристигнала во Иниада, а чие испраќање било решено веднаш по првата вест за убиството на Ростковски.“

Следниот акт кој го ползувавме за расветлувањето на овој настан е шифрираната телеграма испратена од амбасадорот барон Ерентал од Ст. Петербург од 20 август 1903 година, бр. 106²¹, до министерот Голуховски во Виена. Во неа амбасадорот Ерентал известува дека грофот Ламздорф му рекол дека „не сакал барањата по повод убиството на конзулот Ростковски да влијаат врз реформната акција, туку врз востаничкото движење, кое сега станало посилно.“ Рускиот министер веднаш помислил да ги поврзе барањата, известува амбасадорот Ерентал од Ст. Петербург, за сатрисфакцијата со мерките, кои им ги беше ветил на силите, а кои треба да се спроведат во Битолскиот и Скопскиот вилает.

Ваквото дејствување на Ламздорф, според наше мислење, само ја потврдува или се доближува до тезата дека руските барања по повод овој настан се во функција на продолжување на реформниот процес во Македонија.

Следниот ползуван документ од австриска провениенција за овој настан е шифрираната телеграма од министерот Голуховски во Виена од 21 август 1903 год., бр. 129²², до амбасадорот Ерентал во Петербург. Во неа министерот Голуховски го известува својот амбасадор во Ст. Петербург дека министерот Ламздорф му рекол дека „руската ескадра, која претходниот ден испловила од Севастопол, добила наред-

²¹ Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал од Ст. Петербург од 20 август 1903 година, бр. 106, до Министерот Голуховски во Виена

²² Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал од Ст. Петербург од 20 август 1903 година, бр. 106, до министерот Голуховски во Виена, ДАРМ, М-65/134-35.

ба да се упати кон едно пристаниште на европската страна во близината на Цариград.“

Според министерот Ламздорф, „појавувањето на бродовите требало да и послужи на целта да се омекне султанот за да ги спроведе поставените барања.“ Ламздорф се надевал дека ескадрата наскоро ќе се вратела.

Според известувањето од амбасадорот Каличе во Цариград, а кое министерот Голуховски преку оваа телеграма му го пренесува на амбасадорот Ерентал во Петербург, господинот Зиновјев смета дека ова поттикнување требало да влијае врз султанот, за „тој да ја сфател сериозноста на ситуацијата, а потоа да ги спроведел барањата во дело.“

И во овој акт барањето за спроведувањето на барањата е точка околу која се гради главното дејство на известувањето и барањето до Турција да преземе активности за надминување на напната ситуација.

Следниот деветти акт и воедно последен од оваа група на австриски документи кои ги избравме како фактографски побогати со конкретни елементи за настанатата извонредно напната ситуација и нејзиното надминување по убиството на рускиот конзул А. Ростковски во Битола, е шифрираната телеграма од амбасадорот барон Ерентал во Петербург од 21 август 1903 год., бр. 108²³, до министерот Голуховски во Виена. Во неа амбасадорот Ерентал известува дека Хусни-паша претходниот ден соопштил дека „султанот ќе ги исполнил сè уште неизвршените барања. Меѓутоа, известува понатаму амбасадорот Ерентал, грофот Ламздорф замолил кај царот за ополномоштување, за случај, „доколку господинот Зиновјев го окарактеризирал турскиот одговор како задоволувачки, да можел да ја повика руската ескадра да се врати.“ За ова, до моментот на известување, амбасадорот Ерентал немал вести.

Под строго доверливо (подвлекувањето е мое - Ѓ.С.), амбасадорот Ерентал известува за еден друг момент. Имено, дека министерот Ламздорф го замолил да му даде на знаење (на Голуховски - Ѓ.С.) дека поврзувањето на барањата од сатисфакцијата по повод убиството на Ростковски со резултатот од заедничката анкета било неопходно, затоа што султанот во една аудиенција од пред неколку дена решително му се спротивставил на господинот Зиновјев и му рекол дека тој на извештаите од руските конзули не може да им верува без сомневање;

²³ Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал во Петербург од 21 август 1903 год., бр. 108, до Министерот Голуховски во Виена, ДАРМ, М-65/1345-39.

бидејќи по ова се извршил атентатот во Битола, неизбежен бил јасен тон во рускиот јазик.

Грофот Ламздорф тргнува од становиштето дека Вашата екселенција не само што е согласна со ова, туку и дека и би била благодарна дека бил искористен поводот да се брани и штити престижот на силите на Антантата.

Понатаму во телеграмата се известува дека на грофот Ламздорф не му е познато дали баронот Каличе од султанот слушал некое слично искажување, но дека во секој случај изгледа дека дошол моментот и грофот Ламздорф на Вашата екселенција би и бил благодарен доколку „амбасадорот Каличе би можел да разговара кај султанот или во Портата, при што категорично би ги констатирал идентичните интереси на двата кабинета.“

При ова му наспомнав на грофот Ламздорф дека „амбасадорот Каличе сигурно работи се со ентузијазам за да ја истакне Антантата. Меѓутоа, додадов, дека „во сегашната за среќа завршена фаза на демонстрацијата на флотата на Вашата (Голуховски - Ѓ.С.)екселенција, како и на мене, како последица од само делумна информираност преку петербуршкиот кабинет, не можеме да добиеме сосема јасна слика за овдешните (петербуршки - Ѓ.С.) интенции.

Во овој извештај од амбасадорот Ерентал посебно е значајна информацијата за недовербата на султанот спрема известувањата од руските конзули, што во основа упатува на фактот дека нему не му одговарало таквото објективно известување и дека пожелувал друг тек на развојот на настаните, особено откако го сознал тврдиот руски став во однос на исполнувањето на барањата.

Истакнувањето на значењето и слогата во австро-руската Антанта при ова е средство султанот да се примора да ги почитува и да ги исполни барањата.

Како заклучно мислење слободни сме да констатираме дека односот на Австро-Унгарија спрема убиството на рускиот императорски конзул А. Ростковски во Битола е одмерен, но со голема активност во неговото расветлување и поддршка на барањата од Русија, кои биле поврзани со ова убиство.

Австро-Унгарија заедно со Русија во овој период, во август и подоцна во 1903 година, по првичниот шок од воените дејства на Македонците во текот на Илинденското востание, кое се уште не било сосема задушено, интензивно работеле на проектирањето реформи за пацификација на македонскиот народ и другото христијанско население, како и на средување и подобрување на состојбите во Македонија.

При ова сакаме да забележиме дека под „пацификација на македонскиот народ и останатото христијанско население во Македонија,

како и средување и подобрување на состојбите“, австриската страна имала намера да се згрижи бездомниот народ и другото христијанско население со поправка или изградба на живеалиштата, да се поправат училиштата и црквите, пред тоа да се даде амнестија на оние што учествувале во востанието, но не починиле директни злосторства итн.

Со други зборови, Македонија стопански, политички, културно и религиозно да закрепне од раните и тешките материјални последици здобиени кај народот и христијанското население по востанието и воопшто рушењето во земјата за време на востанието и подоцна при неговото задушување.

Ставот на Австро-Унгарација и на нејзините дипломати се движел во рамките: Австро-унгарските дипломати во Македонија немале непријателски став кон комитите и на одреден начин ја сфаќале потребата и желбата на македонскиот народ да се ослободи од турскиот притисок. Ова не значи дека Двојната монархија им пожелувала слобода и независност на Македонците, меѓутоа, она што за нас е позитивно, се трудела на секаков начин да му се помогне на народот, материјално, парично, културно итн., за што сведочат и многубројни други австриски документи. Ова било со цел да се створи нормален амбиент, во кој Австро-Унгарација ќе ги спроведувала своите интенции. Овој нормален амбиент за нас Македонците е од големо значење и треба, и покрај сите други тонови и вибрации за австро-унгарската политика спрема Балканот, да се има предвид, заедно со елементот за фактот: каков бил односот на Двојната монархија спрема словенските и другите народи што биле во нејзиниот состав. Многу поинаков, таа не креирала и спрема останатите народи што не биле во нејзин состав, затоа што системот на повеќенационална државна творба, кој веќе функционирал во Австро-Унгарација, не бил проблематичен, туку напротив, давал добри резултати.

*

*

*

ДОКУМЕНТИ

1) Шифрирана строго доверлива телеграма од амбасадорот Каличе²⁴ во Јеникој, од 16 август 1903 г., бр. 172²⁵, до министерот за надворешни работи Голуховски²⁶

Строго доверливо дознавам дека една руска ескадра, која се наоѓа на половина пат меѓу источно-румелиската граница и устието на Босфорот, треба да вповли во турското пристаниште Иниада. Оваа мерка, поради која господинот Зиновјев²⁷ изгледа изненаден, треба наводно поради убиството на Ростковски да им даде сатисфакција на официјалните кругови во Петербург и на Неговото Височество Царот по возбудата која настанала во врска со убиството на конзулот, а бидејќи од Портата по повод овој престап понудената сатисфакција и каење не се процене како доволна, треба да послужи и за тоа, да се реализираат и други барања до неа, особено извршувањето на стварното казнување на турските функционери, кои беа одредени да бидат казнети поради несовесна работа во врска со спроведувањето на анкетата од страна конзулите Пара и Манделштам.

Каличе

2) Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал²⁸ во Петербург, од 17 август 1903 година, бр. 104²⁹, до Министерот за надворешни работи Голуховски во Виена.

Грофот Ламздорф³⁰ е задоволен со приемот на нашиот најнов дe-марш во Софија.

²⁴ Каличе, гроф Хајрих (Calice, Heinrich Graf), (1831-1912), во 1857 година работи како вицеконзул во австро-унгарскиот конзулат во Цариград; во 1876 година е назначен за вонреден и ополномоштен Министер во цариград, а во периодот 1880-1906 година е австро-унгарски аамбасадор во Цариград.

²⁵ Шифрирана строго доверлива телеграма од амбасадорот Каличе во Јеникој, од 16 август 1903 година, бр. 172, до министерот Агенор ФонГолуховски во Виена, ДАРМ, М-65/105-06.

²⁶ Голуховски Марија Адам, гроф Агенор Фон (Goluchowski, Agenor Maria Adam, Graf von), државник и дипломат, 1849-1921, австро-унгарски министер за надворешни работи 1895-1906.

²⁷ Зиновјев, руски амбасадор во Цариград од 1898 до 1909 година.

²⁸ Ерентал, Алоис Гроф Лекса фон(Alois Freiherr (Graf) Lexa von (од 1909 гроф) Aehrenthal), 1854-1912, специјалист за Балканот и Русија, од 1899 до 1906 година е амбасадор во Русија, кога, во 1906 година, станува министер за надворешни работи на Австро-Унгарија и ја врши таа функција до 1912 година.

²⁹ Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал во Петербург, од 17 август 1903 год., бр. 104, до министерот Агенор Фон Голуховски во Виена, ДАРМ, М-65/108-09.

³⁰ Ламздорф, Владимир, гроф, руски министер за надворешни работи од 1901 до

Му ја прочитав телеграмата од грофот Форгах од 15 о. м.

Министерот смета дека султанот ги исполнил главните барања на Русија и се надева дека, исто така, и за бараните мерки во полза на христијанското население веднаш ќе се преземе неопходното.

Заканата со испраќањето на флотата беше неопходна, за да се покаже сериозноста на Русија; но таа за секој случај е во состојба на подготвеност за дејствување.

Вестите од Македонија Неговата екселенција ги проценува како многу сериозни, но, сепак, постојано е цврст во надевањето дека Турција ќе ја контролира ситуацијата.

Новиот инцидент во Битола со господинот Манделштам, за кои Вашата екселенција треба да има подетални вести, му даваат повод на грофот Ламздорф, да побара од господинот Зиновјев најстрого да им наложи на конзулите да се воздржуваат од каква било провокација.

Министерот Ламздорф најстрого ја осудува непромислената постапка на наведениот.

Царот Николај решително се изјаснил против испраќањето на воен аташе кај турските воени единици во Македонија и господинот Зиновјев добил инструкција во оваа смисла.

Ерентал

3) Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал во Петербург, од 18 август 1903 год., бр. 105³¹, до министерот Голуховски во Виена

Ламздорф ми рече дека руската ескадра, која вчера испловила од Севастопол, добила наредба да се упати кон едно пристаниште на европската страна во близината на Цариград. Појавувањето на бродовите треба да послужи на целта да се смекне султанот за да ги спроведе познатите барања. Министерот се надева дека ескадрата наскоро ќе се врати,

Ерентал

1906 година, кој бил полиберален во односите со Турција, во споредба со рускиот амбасадор во Цариград Зиновјев.

³¹ Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал во Петербург, од 18 август 1903 год., бр. 105, до Министерот Голуховски во Виена, ДАРМ, М-65/110.

4) Извештај од пратеникот Немис во Белград, од 18 август 1903 год., бр. 112³², до министерот Голуховски во Виена.

Благороден грофе,

Исто како и господинот Бахметиев³³ во Софија и овдешниот руски вршител на работите доби од неговата влада телеграфско соопштение на барањата, кои господинот Зиновјев, во врска со казнувањето за убиството извршено врз рускиот конзул во Битола и општото смирување на вилаетот, треба да ги постави во Цариград. Во истовреме, на господинот Муравиев³⁴, му беше испратен налогот да и обрне внимание на овдешната влада дека енергичната постапка на руската влада во Цариград не значи друго, туку промена на политичката програма и да дејствува во насока на тоа, Србија да не се најде како да има повод, да истапи од нејзиното мирно и мирољубиво однесување спрема настаните во европска Турција.

Господинот Муравиев денес ме уверуваше дека тој е убеден дека српската влада неговите зборови ги примила на срце и нема да отстапи од нејзината мирољубива програма. Сепак, тој додаде дека доколку надворешната политика на Србија не би му дала никаков повод за вознемирување, ова не би можел да го тврди и за внатрешните услови во Србија.

Незадоволството во српската армија - според информациите со кои располага тој - попримаат такви димензии, така што на понатамошниот развој на работите во Кралството може да се гледа само со загриженост.

Од пред неколку дена се слушаат гласови низ градот во врска со мобилизација, меѓутоа, имав можност да се уверам дека во овдешното Министерство за надворешни работи настаните во Македонија додуша се следат со внимание, но досега се цврсти во придржувањето кон ставот дека е во сопствен интерес на Србија решавањето на македонското прашање да го гледа по можност од подалеку.

Дозволете ми, Ваша екселенцијо, да го изразам моето најдлабоко почитување.

Немес

³² Извештај од пратеникот Немис во Белград, од 18 август 1903 год., бр. 112, до Министерот Голуховски во Виена, ДАРМ, М-65/112-15.

³³ Бахметиев, руски генерален конзул и дипломатски претставник во Софија 1897-1906.

³⁴ Муравиев, Михаил Николаевич, 7(19).04.1485 - 8(21).06.1900, Петербург, гроф, руски дипломат. Во Петербург служел во канцеларијата ана Министерството за надворешни работи во годините 1864-1867, а во периодот 1897-1900 бил Министер за надворешни работи на Русија. Во текот на тој свој мандат, во 1898 година, се обратил со нота до државите сили во Европа за смалување на вооружувањето и како резултат од тоа била свикана првата Мировна конференција во Хаг.

5) Шифрирана телеграма од Министерот Голуховски во Виена од 19 август 1903 год., бр. 128³⁵, до амбасадите во Цариград, Рим, Берлин, Лондон и пратеништвото во Софија

До амбасадорот Ерентал во Петербург
Ја примив телеграмата од 18 о.м. бр. 105.

Откако грофот Ламздофр самиот се изрази во смисла дека неговите барања по повод убиството на конзулот Ростковски не сака да се откаже од другата акција, но кога веќе првата ќе биде исполнета од Портата, не ми е јасно, кои други барања треба да се постигнат со појавувањето на бродовите.

Од господинот министер изразеното надевање дека ескадрата наскоро ќе се повлече, нам ни е многу попрјатна вест, отколку да бидеме загрижени дека оваа демонстрација на флотата во близината на Цариград би била сфатена од револуционерните елементи како непријателство против Турција и дека тие ќе ги засили во нивните планови, додека пак, авторитетот на Портата ќе биде заслабен во значителна мера.

За амбасадите во Цариград, Рим, Берлин, Лондон и пратеништвото во Софија.

За ваша лична информација Ви го испраќам текстот од телеграмата испратена до баронот Ерентал (да се испрати текстот).

Голуховски

6) Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Каличе во Јениќој, од 20 август 1903 год., бр. 178³⁶, до Министерот Голуховски во Виена

Утре господинот Зиновјев³⁷ ќе ја предаде официјалната нота во врска со сатисфакција по повод убиството на конзулот Ростковски.

Руската влада не би можела да се смета задоволена со веќе гарантираното, и бара уште: продолжување на истрагата и казнување на оние што се соработници на виновниците и на оние лица, кои од воената фурна пукале на колата која била во заминување на конзулот; по-

³⁵Шифрирана телеграма од Министерот Голуховски во Виена од 19 август 1903 год., бр. 128, до амбасадите во Цариград, Рим, Берлин, Лондон и пратеништвото во Софија, ДАРМ. М-65/126-27.

³⁶ Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Каличе во Јениќој, од 20 август 1903 год., бр. 178, до Министерот Голуховски во Виена, ДАРМ, М-56/128-29.

³⁷ Руски амбасадор во Цариград, за кого, наспроти Министерот Ламздорф, се сметало дека ја претставувал „потврдата струја“ во руската надворешна политика спрема Турција.

натаму, казнување на турските граѓански и воени лица кои биле идентификувани по име врз основа на анкетата спроведена од конзулите Пара и Манделштам; повторно поставување на неправедно осудениот функционер во (Крива - Ѓ.С.) Паланка, Исмаил Халки; ослободувањето на затворените лица поради нивното сведочење пред конзулите и најстрога опомена на Хилми-паша поради нивното прогонување; отпуштање на шефовите на жандармериските и полициските станици во Солун кои биле обвинети поради непријателства против христијаните, и конечно непосредно преземање на доволен број странски офицери во жандармеријата и полицијата во трите вилаети.

Известена за овие барања во официјалната нота, Портата веќе го вети нивното исполнување.

Доверливо.

Господинот Зиновјев се надева на скорашно отповикување на вчера пристигнатата ескадра во Иниада, чие испраќање, всушност, како што рече, беше решено веднаш по првата вест за убиството на Ростковски, чија цел, меѓутоа, подоцна се минимизира.

Каличе

7) Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал од Ст. Петербург од 20 август 1903 година, бр. 106³⁸, до Министерот Голуховски во Виена

Ја добив телеграмата од Вашата екселенција бр. 128 и во таа смисла му пишав на грофот Ламздорф. Се надевам дека во вторник ќе го видам.

Грофот Ламздорф ми рече дека барањата по повод убиството на конзулот Ростковски не сака да влијаат врз реформната акција, туку врз сега посланото востаничко движење.

Од мојата телеграма од 10 /28 о.м. бр, 97³⁹ многу повеќе се гледа дека на рускиот Министер мислите веднаш му појдоа во насока на тоа, барањата поврзани со сатисфакцијата дефинитивно да ги поврзе со мерките кои им ги беше ветил на силите, а кои треба да се спроведат во Битолскиот и Скопскиот вилает.

Во мојот разговор со Министерот за надворешни работи појдов од претпоставката дека тој во врска со ова спојување ја прибавил со-

³⁸ Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал од Ст. Петербург од 20 август 1903 година, бр. 106, до Министерот Голуховски во Виена

³⁹ За жал оваа телеграма не е во истражениот и донесен дел од фондот од Австрискиот Државен Архив, Оддел Куќен, Дворски и Државен Архив во Виена во Дажавниот архив на Република Македонија во Скопје и затоа не бевме во можност неа да ја ползуваме.

гласноста од Вашата екселенција преку грофот Капнист.⁴⁰ На овој момент упатив во моето денешно писмо.

Ерентал

8) Шифрирана телеграма од Министерот Голуховски во Виена од 21 август 1903 год., бр. 129⁴¹, до амбасадорот Ерентал во Петербург.

Во врска со еден поттик направен од рускиот конзул во Цариград и прифатен од неколку негови колеги му телеграфирал на 18 о.м. на баронот Каличе како што следува:

„Ламздорф ми рече дека руската ескадра, која вчера испловила од Севастопол, добила наредба да се упати кон едно пристаниште на европската страна во близината на Цариград. Појавувањето на бродовите треба да послужи на целта да се смекне султанот за да ги спроведе познатите барања. Министерот се надева дека ескадрата наскоро ќе се врати,“

Како што потоа ме извести баронот Каличе, господинот Зиновјев му рекол дека тој поттик најпрво требало да влијае врз султанот за да се сфати сериозноста на ситуацијата, а потоа тој да ги спроведе барањата во дело.

Голуховски

9) Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал во Петербург од 21 август 1903 год., бр. 108⁴², до Министерот Голуховски во Виена.

Царот Николај му пишал на грофот Ламздорф дека Неговата екселенција замолува уште еднаш да му ја пренесе на Неговото Височество неговата (на царот - Ѓ.С.) длабока благодарност за благонаклоната покана.

Хусни-паша соопшти вчера дека султанот ветува дека ќе ги исполни се уште неизвршените барања. Грофот Ламздорф замолил кај царот за ополномоштување за случај, доколку господинот Зиновјев го окарактеризира турскиот одговор како задоволувачки, да ја повика руската ескадра да се врати. Од последниов до денес не пристигнала никаква вест.

⁴⁰ Капнист, Петар Алексеевич, руски амбасадор во Виена од 1895 до 1904 година.

⁴¹ Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал од Ст. Петербург од 20 август 1903 година, бр. 106, до Министерот Голуховски во Виена, ДАРМ, М-65/134-35.

⁴² Шифрирана телеграма од амбасадорот барон Ерентал во Петербург од 21 август 1903 год., бр. 108, до Министерот Голуховски во Виена, ДАРМ, М-65/1345-39.

Строго доверливо. (подвлекувањето е мое - Ѓ.С.)

Министерот ме замоли да ѝ дадам на знаење на Вашата Екселенција дека поврзувањето на барањата од сатисфакцијата по повод убиството на Ростковски со резултатот од заедничката анкета било неопходно, затоа што султанот во една аудиенција од пред неколку дена решително му се спротивставил на господинот Зиновјев и му рекол дека тој на извештаите од руските конзули не може без сомневање да им верува; бидејќи по ова се изврши атентатот во Битола, неизбежен беше јасен тон во јазикот. Грофот Ламздорф пошол од становиштето дека Вашата екселенција не само што е согласна, туку и дека за тоа би била благодарна, дека го искористил поводот да го брани и заштити престижот на силите на Антантата.

Нему не му е познато, дали баронот Каличе од устата на султанот слушнал некое слично искажување, но во секој случај изгледа дека дошол моментот, а тој (Ламздорф - Ѓ.С.) на Вашата екселенција посебно би и бил благодарен, доколку австро-унгарскиот амбасадор би можел да разговара кај султанот или во Портата и категорично да ги констатира идентичните ставови на двата кабинети. При ова забележав дека баронот Каличе сигурно работи се со ентузијазам за да ја истакне Антантата, но дека во сегашната за среќа завршена фаза на демонстрацијата на флотата на Вашата (Голуховски - Ѓ.С.) екселенција, како и на мене, како последица од само делумна информација преку петербуршкиот кабинет, не можеме да добиеме сосема јасна слика на овдешните (петербуршки - Ѓ.С.) интенции.

Ерентал